

כתובות קיסריה ומישור החוף המרכזי

Walter Ameling, Hannah M. Cotton, Werner Eck, Benjamin Isaac, Alla Kushnir-Stein, Haggai Misgav, Jonathan Price & Ada Yardeni (eds.), *Corpus Inscriptionum Iudaeae / Palaestinae, II: Caesarea and the Middle Coast, 1121–2160*, Berlin & New York: De Gruyter, 2011, 918 pp.

לפנינו הכרך השני מתוך תשעה כרכים מתוכננים של קורפוס הכתובות מהתקופות ההלניסטית, הרומית והביזנטית שהתגלו בארץ-ישראל, קורפוס הידוע בראשי התיבות *CIIP*. הכרך הראשון החזיק את מחצית הכתובות מירושלים, הלוא הן הכתובות מתקופת הבית השני (התקופה ההלניסטית והתקופה הרומית הקדומה).¹ בעוד כתב שורות אלה מצפה לראות בכרך השני את המחצית השנייה של הכתובות מירושלים (מן התקופה הרומית המאוחרת ומהתקופה הביזנטית), הרי הכרך שלפנינו כולל כתובות מקיסריה שלחוף הים התיכון ומאזור מישור החוף המרכזי, מאפולוניה בדרום ועד שקמונה בצפון.

החלוקה הכרונולוגית זהה לזו שבכרך הראשון: נכללות כאן הכתובות בכל השפות מפרק הזמן שמכיבוש אלכסנדר ועד הכיבוש המוסלמי של ארץ-ישראל. בכרך הראשון רוב הכתובות הן בעברית או בארמית וביוונית, ואילו בכרך הזה עיקר הכתובות הן ביוונית ובלטינית, ומעט מאוד כתובות בעברית או בארמית ובעברית בכתב שומרוני.

1 לסקירתו ראו: ר' רייך, 'ירושלים של כתובות', קתדרה, 142 (טבת תשע"ב), עמ' 147-150.

1,140 הכתובות שבכרך זה נחלקות לפי האתרים שנמצאו בהם כדלקמן: אפולניה-ארסוף (7 כתובות), קיסריה (980), קסטרה של השומרונים (7), דורה/דור (31), מכמורת (1), שקמונה (14). במצאי הזה ניכר עושר הכתובות מקיסריה, המטרופולין הגדול של ארץ-ישראל בתקופה הרומית המאוחרת ובתקופה הביזנטית. היבול האפיגרפי הגדול הזה סודר בידי העורכים בקבוצות, כגון כתובות בענייני קודש (כתובות פגניות, כתובות בתי כנסת, כתובות נוצריות); מסמכים אימפריאליים רומיים; כתובות ממבני השלטון הרומי (פְּרָטוֹרִיָה); כתובות מבית המרחץ; כתובות הנוגעות לאנשי צבא; כתובות קבורה; כתובות מחיי יום-יום (משקולות, קמעות, אוסטרקונים) וכתובות מסביבתה הקרובה של קיסריה (בנימינה, קרוקודילופוליס, חדרה, כפר שוני ורמת-הנדיב).

המתכונת שנקטה בכרך הראשון משמשת גם כאן. תחילה רשומים בתמצית הנתונים הטכניים בדבר מקום מציאתה של כל כתובת, מקומה הנוכחי, צורתה, מידותיה והחומר שעליו היא כתובה. לאחר מכן באים הקריאה של כל כתובת, תעתיקה לאותיות לטיניות (במקרה של כתובות שמיות) ותרגומה לאנגלית. בהמשך בא דיון מפורט ביותר בקריאה ובמקומה של הכתובת בהיסטוריה של העיר. בסוגיה זו בעיקר באה לידי ביטוי מומחיותם של החוקרים, שחילקו ביניהם את הכתובות לפי תחומי התמחותם הבלשנית וההיסטורית, והחלוקה הזו מתועדת בחתימה בראשי תיבות של שם המחבר בסוף הדיון בכל כתובת. לבסוף ניתנות הפניות ביבליוגרפיות לכל כתובת וכתובת. כמו בכרך הראשון, ניכרת כאן העבודה הרבה שהושקעה בריכוז המידע והוא אחד החלקים החשובים ביותר בדיון בכל כתובת.

על טיבם של אחדים מן התצלומים כבר קבלתי בסקירת הכרך הראשון, וסוגיה זו מטרידה גם כאן. חלק מהתצלומים חשובים כמעט לגמרי (כגון

גם את מספרי הכתובות, ולרכז את כל התכניות בסוף הספר לשם איתור מהיר.

כבר בסקירת הספר הראשון הבעתי את מורת רוחי על היעדר מפתח (אינדקס). כאן צורף לספר מפתח שמות, שהובטח בכרך הראשון. היעדר מפתח עניינים (פרט למפתח השמות) מקשה לאתר כתובות על פי בחינות מיון אחרות (כל הכתובות הנושאות איור של מנורת שבעת הקנים; כתובות על חפצי מתכת; כתובות בפסיפס וכדומה). כך למשל נזקקתי לדפדוף ממושך כדי לאתר את הכתובות השומרוניות (אחת מאפולוניה ושתיים מקיסריה), ובעיקר כדי לדעת שאין עוד כתובות בכתב השומרוני, שאינני מכיר. משהגעתי לטבעת השומרונית מאפולוניה מצאתי כי שני תצלומיה פורסמו הפוכים. יתר על כן, לא הבנתי מדוע בחרו המהדירים לפרסם ארבעה תצלומים זהים של טביעת הטבעת בפלסטלינה.

עיון בשני הכרכים מן הקורפוס (מתוך התשעה המתוכננים), הכוללים את מחצית הכתובות מירושלים ואת כל כתובות קיסריה – שתי הערים הגדולות והמרכזיות בארץ-ישראל – מאפשר לערוך ביניהן השוואות שונות ולהבחין בתופעות שאולי קודם לכן לא הבחנו בהן. כך למשל נחשפו בירושלים משקולות מן התקופה הרומית הקדומה ועליהן כתובות וסימנים שונים, ובקיסריה נחשפו משקולות כאלה מן התקופות הרומית והביזנטית. אלא שכל המשקולות הכתובות מירושלים ללא יוצא מן הכלל הן מאבן, ואילו אלו שמקיסריה כולן ללא יוצא מן הכלל – מעופרת. ההבדל הברור הזה נובע בוודאי מכך שהשימוש באבן מיוחד לירושלים, עיר המקדש, והוא טריוויאלי לקיסריה, העיר הפגנית.

כעת, כאשר בידינו כבר שני כרכים מן הקורפוס, אפשר להעריך נכונה את חשיבות המפעל הזה ולהודות להוגיו, ליוצריו וגם לכל העוזרים במלאכה המורכבת הזאת.

חלקה הימני של הכתובת העברית מס' 1146) או צולמו מזווית בלתי אפשרית (מס' 2116) וכדומה. לעומת זאת ראוי לציין כי הוספו כאן פקסימיליות של כתובות אחדות (למשל מס' 1197), אך ראוי היה להוסיף פקסימיליות של כתובות נוספות, בייחוד אלה שחקוקות על עמודים עגולים. מחלקת העתיקות של המנדט הבריטי נהגה ליצור לכתובות כאלה דפוסות של נייר (squeeze), וכך אפשר היה לצלם את הכתובת במשטח (מס' 1266-1271). כיום הטכניקה הזאת נהוגה לעתים רחוקות. תצלום של כתובת על עמוד עגול מצריך תאורה מורכבת, שאם לא כן חלק מן התצלום אינו מואר היטב, ואי אפשר לקרוא בו חלקים מן הכתובת (למשל מס' 2122).

כמו בכרך הראשון נוספו כאן מבואות מפורטים, מבוא לפני כל אחד מן האתרים שכתובותיו נכללות בקורפוס, שאותם כתב בנימין איזק. מובן מאליו שהמבוא הארוך נכתב לערך 'קיסריה'. המחבר סוקר את תולדותיה של העיר, ובתוך כך מפנה אל מספרי הכתובות החשובות שבקורפוס שיש בהן תרומה חשובה לגיבוש ההיסטוריה של העיר. כבר בפתח דבריו הוא מצהיר כי כוונתו למסור תקציר של תולדות העיר ולא לסקור את הממצא הארכאולוגי.

שלא כמו בכרך הראשון הוספו בכרך זה מפות ותכניות. חמש מהן, הכוללות את מישור החוף המרכזי ואת קיסריה, נדפסו בסוף הספר. תכניות אחדות באות בגוף הספר, ובהן אורים 1282.A ו-1282.B, של הפרטורים או ארמון המושל של קיסריה, שהתגלו בו כתובות רבות (מס' 1282-1344). כך למשל נאמר על כתובת מס' 1289 כי נמצאה בחדר מקומר מס' 19 בפרטורים, אך לשווא יוגיעו הקוראים את עיניהם כדי למצוא בְּאִיּוּרִים את החדר הזה בתכניות. לעומת זאת בתכנית 1153 מסומנים שמות החדרים ומספריהם. כדי להקל את ההתמצאות ראוי היה לסמן בתכניות